

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is an author's version which may differ from the publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/42366>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

HOE WENSELIJK IS NETWERKEN

Jos Joosten

Le rassemblement d'auteurs et,
secondairement, de textes qui fait une
revue littéraire a, on le voit, pour principe
véritable, de stratégies sociales proches
de celles qui président à la constitution
d'un salon ou d'un mouvement.

Pierre Bourdieu, *Les règles de l'art*

In het najaar van 2004 verscheen *Zij zijn niet van Jeremia* van Marc Kregting, een boek dat binnen kringen van uitgevers en andere, professioneel bij het literaire leven betrokkenen meteen tamelijk geruchtmakend werd. Kregting is dichter, prozaïst, criticus en essayist maar was daarnaast enige tijd werkzaam als uitgeefredacteur bij het prestigieuze uitgevershuis J.M. Meulenhoff te Amsterdam. Zijn essay in boekvorm is het verslag van een deceptie. *Zij zijn niet van Jeremia* is een, bij vlagen bittere, analyse van de gang van zaken binnen de vroeg-eenentwintigste-eeuwse uitgeverswereld in Nederland, die Kregting analyseert aan de hand van wat hij 'ringen van reproductie' noemt.

De wereld der schone letteren waarin hij zich als redac-

teur ook met het nodige literaire idealisme begaf, bleek niet zozeer een onmisbare fourageur binnen een belangeloze Republiek der Letteren, maar pakte uit als een universum waarbinnen alle betrokkenen elkaars bewegingen krampachtig in de gaten houden. Geen wereld van objectieve letterliefde, maar een zichzelf instandhoudend, wederkerig systeem van intermenselijk handelen en onderhandelen. Iedere uitgever probeert zijn eigen kring van auteurs in de machtsstrijd op een toppositie te krijgen. Redacteuren loeren argwanend naar elke beweging van redacteuren bij de concurrentie, ze vleien critici, ze paaien auteurs bij andere uitgevers en ze jagen op vermeende beloftevolle schrijvers wier namen circuleren in café of koffiehuis. Zo werd zelfs, dixit Kregting, de *babysitter* van columnist Jan Kuitenbrouwer al ongelezen een uitgeefcontract aangeboden, toen Kuitenbrouwer ergens op een borrel had laten vallen dat het meisje in kwestie een schrijfbelofte zou zijn.

Hearsay, zo stelt Kregting, is de motor die de literaire wereld draaiende houdt: ‘*Hearsay* regeert, volgens een procédé dat Koot en Bie ooit uiteenzetten aan de hand van de stichting Eurotoupet: de expertise komt van een professor in het haar, die hooggeleerd is op grond van getuigenis van een andere professor in het haar bij Eurotoupet.’¹ En hij vervolgt cynisch: ‘Een redacteur hoeft geen ‘neus voor talenten’ te hebben, maar ten minste één oor voor verhalen over hen’. De grote uitgevers, zo stelt

---

¹ Kregting 2004:16

Kregting, maken hun fondskeuzes vooral op basis van reputaties, vermeende reputaties en potentiële reputaties. Daarnaast spelen nog allerlei andere oneigenlijke factoren een rol: de uitgeverij kan er belang bij hebben de verzamelde gedichten uit te geven van een schrijver die kan bogen op goede contacten elders in de literaire wereld (hij kan jurylid zijn of verschafter van subsidies bijvoorbeeld), of de uitgever kan overgaan tot het bundelen van de essays van een criticus van een prominent dag- of weekblad: het kan immers nooit kwaad om met zo iemand op goede voet te staan.

En waarom zit die literaire wereld in elkaar, zoals zij in elkaar zit? Omdat uitgevers intussen niet dan radertjes geworden zijn in de winstmachine van grote concerns. De rode draad in Kregtings betoog: het draait in de professionele literaire wereld vrijwel alleen nog om omzetcijfers, financiële jaarrekeningen en concurrentieposities. *A force called hard cash moves their feet*, om de post-punkband *The Gang of Four* te parafraseren. Netwerken is het smeermiddel voor winstmaximalisatie.

Het is bijna ondoenlijk om Kregtings betoog waarde vrij - 'objectief' zo men wil - samen te vatten. Zo gebruikte ikzelf zojuist bijvoorbeeld al als formulering dat 'oneigenlijke factoren' een rol zouden spelen, waarmee ook ik natuurlijk suggereer dat er daarnaast 'eigenlijke' factoren bestaan in het literaire veld. Dat laatste ligt enigszins ingewikkeld. Kregting zelf analyseert en klaagt - voornamelijk impliciet - aan, maar houdt in zijn boek in het midden wat dan wel iets als 'integere literatuur' zou zijn.

Het valt echter niet moeilijk om enigszins te reconstrueren wat hij onder zo'n literatuur zou verstaan. Ik probeer zelf een definitie in de geest van zijn boek: literatuur zijn geschreven producten die zonder last en ruggespraak, zonder de valse ballast van informele contacten of andere verdoezelende belangen, op waarde worden geschat en gepubliceerd, en uiteindelijk beoordeeld door autonome critici ten behoeve van een goed geïnformeerd lezerspubliek.

Idealiter, zo meen ik uit Kregtings boek te mogen lezen, is netwerken - alle gebruik van contacten, kringen en wat niet al - uit den boze. En dat leverde uiteraard reacties op. Paul Verhuyck schreef in de Vlaamse kwaliteitskrant *De Tijd*: 'De polemische boodschap van Kregting moge dan negatief klinken, ze is realistisch en verdient zeker ter harte genomen te worden. Maar ja, zelfs al neem je dit ter harte, wat verander je eraan? Een goedbedoelde analyse verandert in de gauwte de economische wetten niet.'² Nog aardiger is de reactie uit de uitgeverswereld die Maartje Somers in *NRC Handelsblad* optekende bij monde van Amsterdamse uitgeversredacteuren - en let hier vooral op de rol van het netwerken. Zij citeert allereerst 'Jasper Henderson, bijvoorbeeld, nu redacteur van Nijgh en Van Ditmar, daarvoor werkzaam bij De Bezige Bij/Thomas Rap: "Natuurlijk het vak bestaat uit *pleasen*, borrelen, mailtjes, telefoontjes en tijdgebrek. Maar dat is

---

² Paul Verhuyck, 'De glitter regeert', in: *De Tijd*, 19 februari 2005.

niet de hele waarheid. Ik heb bij Nijgh meer tijd om een boek te begeleiden dan bij Rap.” De *NRC*-journaliste signaleert niettemin dat alle redacteurs klagen over werkdruk en concludeert dan wat cynisch: ‘Maar echt erg vinden ze dat allemaal niet. Bij *andere* uitgeverijen komen de redacteurs misschien niet meer toe aan het eigenlijke werk, vermoeden ze. Zoals zij ook zelf bij hun vorige werkgever moeite hadden alles af te krijgen. Maar nu redden ze het allemaal *net*. Door niet te lang te lunchen, en selectief te zijn in de borrels.’³ Paradoxaal genoeg bewijzen de kritische kanttekeningen bij Kregtings, dat de *aanname* van zijn boek in principe breed gedeeld wordt. Mensen in de literaire wereld voelden zich beschuldigd van kwade trouw en oninteger handelen door Kregtings analyse. Want het tegendeel was waar: iedereen in de uitgeefwereld - de paar uitzonderingen die iedereen kende daargelaten - werd gedreven uit louter letterliefde, elkeen was belangeloos op zoek naar mooie teksten, was zonder bijbedoelingen slechts uit op het maken van mooie boeken. En bij het produceren van waardevolle teksten geldt niets dan de belangeloze intrinsieke waarde van het literaire kunstwerk en niet allerlei geritsel en geregeld rondom.

Een verwijt tegen de Franse socioloog Pierre Bourdieu, is van een vergelijkbare orde. Bourdieus naam en geest waren door Kregtings boekje: het is de man van de veld-

---

³ Maartje Somers, ‘Geen tijd meer om te schrappen: de onmogelijke spagaat van de uitgeefredacteur’, in: *NRC Handels-*

theorie, hij ziet het literaire werk niet als autonoom kunstobject maar als speelbal op het literaire veld, dat een strijdperk is tussen allerlei belangengroepen. Elke actor is elk voor zich uit op verwerving van zo groot mogelijk symbolisch kapitaal. Daartoe gedragen ze zich conform de *règles de l'art*: de geschreven maar vooral ongeschreven wetten, volgens welke men zich prestige verwerft in de strijd om uiteindelijk een centrale plaats in het literaire domein te kunnen bezetten. Het kunstwerk is product van en inzet in de permanente strijd op het literaire veld, conform fraaie waarnemingen als: 'Bien qu'il s'apparaisse à lui-même sous les apparences d'un don de la nature, l'oeil de l'amateur d'art du XXe siècle est le produit de l'histoire'.⁴ Ook Bourdieu is door Objectieve Kunstliefhebbers veel voor de voeten geworpen, bijvoorbeeld dat zijn opvattingen afdoen aan het *aura* van het literaire werk. Er is niks onnoembaar Schoons aan een bepaald gedicht, regel of bundel, maar zij is altijd herleidbaar tot functie binnen de strijd op het literaire veld. Voor veel lezers (en ook wetenschappers) blijkt die gedachte nog altijd op zijn minst licht-ontluisterend. Eigenlijk is dat vreemd. Voor zover mij bekend heeft Bourdieu nergens in zijn analyses ooit een expliciet verbod uitgevaardigd op het plezier van de tekst of op welke andere genotvolle wijze van omgang met literatuur dan ook - en al zou dat wel zo zijn, dan is het nog altijd aan de lezer

---

blad, 11 februari 2005

⁴ Bourdieu 1998, 470.

om zijn eigen gang te gaan, en zo in feite te doen wat de door Bourdieu gesignaleerde veldwetten van hem of haar vragen.

Intussen is het natuurlijk wel voorstelbaar waarom analyses als die van Kregting en Bourdieu ons als vrije zelfstandig denkende mensen tegen de borst stuiten: de welkenkende zelfbewuste individuen, die we immers allemaal zijn, worden in zulke analyses gereduceerd tot instrumenten en instrumentalisten. Waarbij men extra aanstoot kan nemen aan een eigenschap van dergelijke analyses. Namelijk, de metapositie die de onderzoeker van het literaire systeem inneemt, geeft hem impliciet een odium van onaantastbare superioriteit. Hij aanziet en analyseert met adelaarsblik het armzalige gekrioel onder zich, van literaire-veldwerkers in de meest uiteenlopende posities die zich benepen bezighouden met hun eigen kleine belangetjes. De analyticus is op zijn best een vervelende betweter.

Bourdieu reflecteert elders in zijn uitgebreide oeuvre op de eigen positie van de onderzoeker binnen het veld, zoals in *Leçon sur la leçon*, de inaugurele rede die hij 1982 uitsprak en die - hoe kan het ook eigenlijk anders? - handelde over de inaugurele rede en de positie van degene die haar uitspreekt. Het lijkt geen twijfel dat de socioloog, zo stelt Bourdieu, niet meer *l'arbitre impartial* of de *spectateur divin* is, 'seul apte à dire où est la vérité - ou, pour parler comme le sens commun, qui a raison

(...).⁵ Bourdieus betoog is één grote poging tot zelfreflectie op de positie van de socioloog en de sociologie in verhouding tot zichzelf. De socioloog moet volgens Bourdieu niet meer op zoek naar *de* absolute waarheid, maar naar de maatschappelijke *processen* in willekeurig welk maatschappelijk veld: het politieke of culturele bijvoorbeeld, met als cruciale onderzoeksvraag welke eigen waarheid de inzet van het spel is.

Het veld van cultuur en literatuur en de processen erbinnen krijgen - anders dan in andere werken van Bourdieu - als studieobject slechts zijdelings aandacht in zijn oratie. Maar toch stelt hij wel vast hoe 'les hommes de culture ne doivent leurs plus pures jouissances qu'à l'amnésie de la genèse qui leur permet de vivre leur culture comme un don de nature'. En wordt dat ignorante gedrag van hen, zo stelt Bourdieu, dan door een analyticus structureel geanalyseerd, met als onderzoeksvraag hoe zulk gedrag tot stand kon komen, dan zullen *les hommes de culture* niet terugschrikken te 'reprocher à l'objectivation scientifique à la fois son absurdité en son évidence, donc sa banalité, sa vulgarité'.⁶ Deze toch (dixit Bourdieu) 'objectieve' wetenschappelijke analyse wordt tegelijkertijd absurd én voor de hand liggend genoemd, banaal en vulgair.

Het zijn in feite zulke elkaar uitsluitende verwijten die Kregting ook gemaakt worden: zijn analyse is zowel ver-

---

⁵ Bourdieu 1982, 15-16.

⁶ Bourdieu 1982, 31.

gezocht en paranoïde als voor-de-handliggend én algemeen-bekend. Maar, om wijlen Kurt Cobain te citeren in zijn twee fraaie jambische viervoeters: 'Just because you're paranoid, don't mean they're not after you'. Kregtings analyse *in se* wordt eigenlijk door niemand ernstig betwist. Dat maakt duidelijk dat we met de appreciatie van het netwerk bij een kwestie zijn aanbeland die voor wat betreft de eigentijdse literatuurliefebber een pijnpunt is. Velen zien de literaire wereld - de té evidente Heleen van Royens en andere al te opzichtig expliciete commerciële excessen die in culturele kringen nog altijd verwerpelijk worden gevonden daargelaten - idealiter nog altijd als een plaats waar waarde vrij geoordeeld wordt over goed en niet-goed *in litteris*. En netwerken - zowel het werkwoord als het zelfstandig naamwoord - verhoudt zich moeizaam met het moderne vigerende beeld van de wording van *authentieke* literatuur, waarvan ik vermoed dat het, zoals zo veel in de hedendaagse literaire *commonsense*, zijn oorsprong vindt in een impliciet romantische opvatting. En als ik heel eerlijk ben: ook bij mijzelf schieten, ondanks Bourdieus weldadige *brain-wash*, frasen als 'het draait toch primair om de literaire waarde van de tekst zelf' door mijn hoofd, als het aankomt op wat literatuur primair is.

Vanuit deze optiek is het op zijn minst verfrissend om de door Hans Bots en Sophie Levie samengestelde bundel *Periodieken en hun kringen: een verkenning van tijdschriften en netwerken in de laatste drie eeuwen* te lezen.

Vanuit mijn hedendaagse optiek met romantische residuen is het op zijn minst opmerkelijk dat met name in de vroegst behandelde periode, de tijd van de *Republiek der Letteren*, de ‘kringen’, het netwerken dus feitelijk, louter als positief beoordeeld werden: zij waren de vanzelfsprekende onontbeerlijke motor achter het culturele en wetenschappelijke leven. Het netwerk was een levensnoodzaak voor een tijdschrift om een goede betrouwbare informatiebron te kunnen zijn. Het tijdschrift in die vroege periode lijkt me, om het wat oneerbiedig te zeggen, een clubblad. Makers en lezers hadden gedeelde belangen, die eigenlijk vanzelfsprekend voortkwamen uit de intellectuele infrastructuur, zoals Bots en Levie in hun inleiding ook schetsen: in de tijd van de Republiek der Letteren ‘vinden journalisten het meestal niet nodig hun poëtische uitgangspunten uitgebreid te expliciteren, omdat deze eenvoudigweg voor iedereen vanzelfsprekend waren en steeds een universeel karakter droegen’⁷.

In het licht van die gemeenschappelijkheid is het veelzeggend hoe er rond 1700 omgesprongen wordt met redactionele censuur door tijdschriftredacteur Bernard, die bij zijn correspondenten aandringt op zelfcensuur en daarbij ongetwijfeld appelleert aan dat gemeenschappelijk belang. Naar aanleiding van een te publiceren tekst bepleit hij ronduit (zelf)censuur: ‘On n’ose pas parler en ce Pays comme au lieu où vous êtes et il y a toute apparence qu’après un pareil Extrait, je n’en ferois jamais

---

⁷ *Periodieken en hun kringen*, 8-9.

d'autre'.⁸ Hoe anders is die omgang in de moderne tijd: 225 jaar later wordt de censuur een breekpunt voor het Amerikaanse avant-garde blad *Broom*. Hans Bak schrijft in zijn bijdrage hoe het mogelijk censureren van een bepaalde bijdrage voor de redactie tot 'principezaak' werd: 'als *Broom* dit soort innovatief en vermetel werk niet kon publiceren, had het tijdschrift geen bestaansrecht'.⁹ We zijn dan natuurlijk, ondanks de wetmatigheden die *Periodieken en hun kringen* overtuigend blootlegt, toch in totaal andere tijden beland. Een tijdschrift als *Broom* lijkt me typisch een van het soort *little review* dat Renato Poggioli in zijn klassieker *The Theory of the Avant-Garde* als een van de motoren achter alle avantgardebewegingen beschouwt: conflictueus en tegendraads, gekeerd tegen zowel publiek als literaire traditie, met vaak bewust een zeer beperkte houdbaarheidsdatum. Geheel passend in het moderne stramien volgens welke Pierre Bourdieu opkomt en afwisseling van generaties beschrijft: 'un schème de pensée qui, en se répandant à la fois chez les écrivains, chez les journalistes et dans la partie du public qui est la plus soucieuse de sa distinction culturelle, porte à penser la vie littéraire et, plus largement, toute la vie intellectuelle dans la logique de la mode, et qui permet de condamner une tendance, un courant, une école, en arguant seulement qu'il est 'dépassé'.¹⁰

---

⁸ *Periodieken en hun kringen*, 30.

⁹ *Periodieken en hun kringen*, 280.

¹⁰ Bourdieu 1998, 210.

Een tweede punt. Het zal geen toeval zijn dat, hoe dichters we in de bijdragen in de moderne tijd terechtkomen, des te meer financiële zaken, mecenaat en uitgeversbelangen een rol gaan spelen binnen de netwerken. Je krijgt dan fraaie waarnemingen, zoals die (ook van Hans Bak) over uitgever Harold Loeb: hoewel hij ‘literaire contacten had opgedaan (...) had hij meer zakelijke ervaring (en geld) dan literair onderscheidingsvermogen’. Een frappanter voorbeeld biedt Helleke den Braber in haar bijdrage over Adriaan van Riemsdijk, die mecenas was, redder en redacteur van het tijdschrift *Het Tooneel*, door welks kringen hij niettemin literair-artistiek als onbenul werd beschouwd. Het zijn twee voorbeelden van hoe zich de financiën mengen met kwesties van zuiver-literaire aard: *economisch* en *symbolisch* kapitaal beginnen een voorzichtige rondedans, waarover Kregting allicht wel iets op te merken zou hebben. Vanaf het moment dat het literaire veld autonoom werd, en dat laat dit boek mooi terloops zien, werd de rol van de financiën definitief anders. *Smaak* en *aanzien* ontwikkelden zich volgens hun eigen economie, los van de in de echte wereld gangbare financiële wetten. En dat blijft een knelpunt, niet alleen bij Kregting.

Illustratief in onze eigen tijd is het gemor dat her en der in literaire kringen hoorbaar werd, toen de onbetwiste kwaliteitsuitgever Van Oorschot in Amsterdam vorig jaar besloot om niet langer het noodlijdende literaire tijdschrift *De tweede Ronde* uit te geven (dat dezelfde uitgever nota bene eerder al eens van de ondergang redde). In

boze reacties werd slechts gewezen op de autonome literaire verdiensten van het tijdschrift en werden economische overwegingen in harde Euro's door criticasters gezien als iets, tja... vulgairs, iets banaals.

Spijtig is het dat *Periodieken en hun kringen* rond 1930 ophoudt. Op zichzelf, zo vermoed ik, zou onderzoek naar periodieken gedurende de halve eeuw erna geen opzienbarende nieuwe mechanismen blootleggen. Mijn eigen promotieonderzoek ging tien jaar geleden over het Vlaamse avant-gardetijdschrift *Tijd en Mens*, dat de eerste helft van de jaren vijftig bestond - en ik herken vrijwel alle wetmatigheden van de uiteenlopende kringen van contacten die een rol spelen bij het tot stand komen en *in the picture* houden van zo'n tijdschrift.¹¹ Hoewel ik, me baserend op mijn eigen onderzoekservaring, wel een vraag heb, namelijk in hoeverre de verhouding tussen *praktisch* materieel netwerken en de *idealistische* wens een literair programma tot uitvoer te brengen soms complexer ligt dan een louter feitelijk gerichte netwerkanalyse suggereert. Speelt bij het netwerken toch ook niet een rol wat Pierre Bourdieu zo mooi de 'intentionaliteit zonder intentie' noemde? De netwerker *par excellence* van mijn tijdschrift, de Brusselaar Jan Walravens wist, volgens het in het boek van Bots en Levie veelvoorkomende adagium *do ut des*, de belangrijkste schrijvers van het moment, mensen als nestor Gaston Burssens, Louis-Paul Boon en Hugo Claus, aan zich te binden, met de meest

---

¹¹ Joosten 1996, bijv. 147-194 en 470-488

merkwaardige, financiële hand- en spandiensten. Tegelijkertijd weet ik uit Walravens' ongepubliceerde dagboeken en diverse correspondenties dat zijn belangrijkste drijfveer het uitdragen van existentialisme en surrealisme in het in zijn ogen ingeslapen naoorlogse Vlaanderen was. Dat strookte geheel met zijn eigen visie op wereld en werkelijkheid, waarbinnen de literatuur een cruciale rol speelde als medium.

Wat ten slotte misschien nog interessant geweest zou zijn, was een hypothetisch artikel waarin iemand in *Periodieken en hun kringen* had willen filosoferen over de vaak zeer prille ontwikkelingen van een nieuw soort kringen dat waarneembaar is met de opkomst van Internet. Ik wil daarbij eerst nog even stilstaan bij een complicatie die toekomstig tijdschrift- en netwerkonderzoek onvermijdelijk zal hebben. Correspondentieonderzoek zal het moeilijk krijgen. Ook ik baseerde me voor mijn proefschrift nog op de ontelbare brieven van en aan Jan Walravens en diverse correspondenties tussen andere redacteurs van *Tijd en Mens*. Voor dit soort onderzoek is een bron als Jean Paulhan, over wie Sophie Levie haar bijdrage leverde een goudmijn: iemand, zoals zij aanhaalt, met 'une véritable manie de la correspondance'. Zelf zit ik in de kernredactie van het een-na-oudste literaire tijdschrift van ons taalgebied, plechtig *Dietsche Warande & Belfort* geheten, maar tegenwoordig kortweg *DWB* genoemd, althans door de mensen die het noemen. Van *DWB*, dat vorig jaar zijn 150-ste jaargang beleefde, staan in het AMVC, het Vlaamse letterenarchief in Ant-

werpen, dozen vol redactionele correspondentie uit alle periodes. Behalve uit de eenentwintigste eeuw - en of dat zal veranderen? Het netwerk werkt als vanouds - met hoofdredacteur en redactiesecretariaat als spinnen in het web. Maar uiteraard gaat alles, werkelijk álles, via e-mail: correspondentie, te plaatsen teksten, zelfs de ongevraagde inzendingen in de postbus komen tegenwoordig vrijwel alleen nog per e-mail binnen. Zelf bewaar ik die e-mailtjes wel, maar slechts in afwachting van de volgende computercrash - en of ze bij mijn mederedacteurs een minder kwakkelend virtueel bestaan leiden, waag ik sterk te betwijfelen. Moest over tien of twintig jaar iemand op de curieuze gedachte komen om het redactiebeleid in deze periode te willen reconstrueren - maar ik kan me werkelijk interessantere onderzoeksterreinen voorstellen - dan zit hij of zij zonder twijfel met een groot informatieprobleem.

Een andere verandering is in feite zo recent dat je niet anders kunt dan erover speculeren. Toch dunkt zij me interessant genoeg om er tot slot even aandacht aan te schenken. Ik doel op de literaire weblogs, voornamelijk overigens aan poëzie en poëziedebat gewijd, zoals ze de afgelopen paar jaar ontstaan zijn op Internet. Op weblogs als *De Contrabas* van Chrétien Breukers of *Poëzienotities* van de Leidse AIO Jeroen Mettes wordt - meestal door één redacteur - nieuws, meningen en kritieken over de eigentijdse poëzie geplaatst. Vervolgens kan de bezoeker (die in de praktijk veelal overwegend uit een vaste kring van reagenten bestaat) zijn eigen berichten bij wij-

ze van reactie achterlaten: en dat varieert van drie woorden als eerste impuls tot volledige artikelen in antwoord. In principe censureert de redacteur niet, maar bij al te grove inbreuken op fatsoen of relevantie gebeurt het wel degelijk. Ik wil niet louter de loftrompet steken over het niveau van alle gevoerde discussies, en ik ben me bewust van de verschillen met de zeventiende-eeuwse werkelijkheid. Toch kan ik niet nalaten te signaleren in welke mate zich met het mechanisme van de literaire weblogs dezelfde contouren aftekenen die we uit *Periodieken en hun kringen* herkennen van het tijdschrift zoals het functioneerde in De Republiek der Letteren

Nog even terug naar Jan Walravens. Vooral door zijn werk als kunstjournalist kende Walravens iedereen die ertoe deed in het culturele Brussel en Vlaanderen van de jaren vijftig en zestig. Hij beschikte over talloze contacten in de Nederlandstalige en Franstalige literaire en artistieke wereld en hij gebruikte die ook. Toch vermoed ik dat hij - we kunnen het hem niet meer vragen, hij is nu meer dan veertig jaar dood - het woord 'netwerker' onprettig had gevonden. Vooral omdat hij zeer selectief was in wie hij wenste te betrekken bij zijn eigen plannen. Meer in het algemeen klinkt ook in mijn oren het woord 'netwerken' als te instrumentalistisch. Het geheim van een hedendaags goed 'netwerk' is dat het bestaan ervan vooral niet benoemd wordt. Begin 2006 behandelde Beatrijs Ritsema in haar zaterdagse etiquette-rubriek in *Trouw* een merkwaardige lezersvraag: bewuste persoon stoorde zich aan de gewoonte die zij al meermalen had

gezien dat tijdens een studiedag of andersoortige bijeenkomst officieel op het programma staat: ‘van dan tot dan tijd voor borrel met gelegenheid tot netwerken’. Ritsema vond dat, mijns inziens terecht, idioot: ‘Dit apart erbij vermelden is zoiets als iemand uitnodigen voor een diner en als bijkomend lokkertje aankondigen dat er gelegenheid zal zijn om te eten, te drinken en te converseren.’¹²

Het sluit aan bij mijn intuïtie - en deels ook mijn ervaring als tijdschriftredacteur - dat een netwerk in onze dagen juist bestaat bij de gratie van het feit dat je niet over het bestaan ervan spreekt. Misschien een beheptheid van de moderne tijd? In elk geval bewijst het nog maar eens wel de urgentie van onderzoek naar netwerken. Benoemd of niet horen ze ontegenzeggelijk, in al hun complexiteit, tot de drijvende krachten in de strijd op het literaire veld.

Gebruikte literatuur

Bots, Hans en Sophie Levie (red.), *Periodieken en hun kringen: Een verkenning van tijdschriften en netwerken in de laatste drie eeuwen*. Uitgeverij Vantilt Nijmegen 2006

Bourdieu, Pierre, *Leçon sur la leçon*, Les Éditions de Minuit, Paris 1982

Bourdieu, Pierre, *Les règles de l'art: Genèse et structure du champ littéraire*, Éditions du Seuil, Paris 1998

Joosten, Jos, *Feit en tussenkomst: geschiedenis en opvattingen van Tijd en Mens (1949-1955)*, Uitgeverij Vantilt 1996

Kregting, Marc, *Zij zijn niet van Jeremia: non-ficties*, Uitgeverij Vantilt Nijmegen 2004

---

¹² *Trouw*, 14 januari 2006.